

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості конкуренції на ринку нафтопродуктів України. Зазначено, що однією з основних проблем ринку нафтопродуктів України, що потребують державного втручання, є існування на ньому монополій та інших структур із неповною конкуренцією, хоча сам ринок є досить високо конкурентним. Відповідальним органом, що контролює дотримання учасниками ринку чесних правил конкуренції, є Антимонопольний комітет України, який зосереджується на юридичних аспектах проблеми монополізації ринку, хоча конкуренція є передусім економічним явищем, не питанням ефективності законодавства. Вказано основних суб'єктів, які здійснюють політику на ринку, надана їх коротка характеристика. Зазначено, що збереження конкуренції на ринку роздрібних нафтопродуктів є єдиним стимулом для модернізації вітчизняних нафтопереробних компаній за рахунок залучення інвестицій, а не за рахунок штучного усунення конкурентів через високі податки у вигляді акцизи та введення мита на імпорт пального. Зазначені основні переваги добросовісної конкуренції на ринку нафтопродуктів України.

Ключові слова: ринок нафтопродуктів, конкуренція, проблеми конкуренції на ринку нафтопродуктів.

V. A. KHARUK
Lviv Academy of Commerce

PROBLEMS OF COMPETITION ON THE OIL MARKET OF UKRAINE

The article deals with the features of competition in the oil market of Ukraine. Indicated that one of the main problems of the oil market of Ukraine that require state intervention, is the existence of monopolies and other structures with incomplete competition, even though the market is quite highly competitive. The authority that monitors compliance by market participants fair competition rules is Antimonopoly Committee of Ukraine, which focuses on legal aspects of the problem of monopolization of the market, although competition is primarily an economic phenomenon, not a question of efficiency of law. Indicated on the main subjects which carry market policies given their brief description. It is noted that saving of competition in the retail market of petroleum products is the only incentive to modernize domestic oil companies for an investment, not through artificial eliminate competitors through high taxes in the form of excise duties and the introduction of import duties on fuel. Indicated main benefits of fair competition in the oil market of Ukraine.

Keywords: oil market, competition, competition problems in the oil market.

Вступ

Однією з основних передумов побудови ефективного ринку є існування конкурентного середовища. Ситуація на вітчизняному ринку роздрібних нафтопродуктів характеризується значними ціновими коливаннями в умовах не прогнозованого зростання світових цін на нафту та імпортування основної частки нафтопродуктів в Україну. Надмірне державне регулювання цін може спричинити виникнення монопольних позицій на ринку з боку вітчизняних компаній. Серед основних проблем ринку нафтопродуктів України, що потребують державного втручання, є існування на ньому монополій та інших структур із неповною конкуренцією.

Грунтовних досліджень в науці з цього приводу немає. Загалом монополізацію української економіки досліджували в деякій мірі такі науковці, як Полуянов В., Краснікова Л., Замрій Ю. Аналіз державної політики розвитку ринку нафтопродуктів провів Рябцев Г. Загалом проблема монополізації або обмеження конкуренції на ринку нафтопродуктів України як економічного явища залишається маловивченою.

Постановка завдання

Метою роботи є характеристика конкуренції між ключовими гравцями ринку нафтопродуктів України, обґрунтування основних проблем та шляхів підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу досліджень

Ризик монополізації ринку потребує від держави забезпечення умов для конкуренції і запобігання ситуації, коли один чи кілька учасників ринку повністю його контролюють. Водночас, попри існування сучасного законодавства про захист економічної конкуренції, на ринку нафтопродуктів України спостерігаються численні випадки: установлення, утримання завищених (монопольних) або занижених ("грабіжницьке ціноутворення") цін на бензин і дизельне паливо; вилучення товарів з обігу й необґрунтоване скорочення виробництва товарів, на які є попит; створення перешкод для виходу на ринок; поширення неправдивих, неточних чи перекораних відомостей, здатних заподіяти збитки або завдати шкоди; уведення в оману про місце виготовлення, властивості, якість і кількість товару, некоректне порівняння вироблених чи пропонуваніх товарів тощо. Разом з тим держава часто необґрунтовано перешкоджає діяльності суб'єктів господарювання, свідомо обмежує їхні права на продаж нафтопродуктів; надає вказівки щодо першочергового постачання товарів певному колу покупців (зокрема сільськогосподарським виробникам); намагається встановити обмеження відносно вибору виробників (виконавців) споживачами ("купуйте українське"). Таке втручання не сприяє розв'язанню проблеми неповної

конкуренції на ринку нафтопродуктів України [1].

У Законі України “Про захист економічної конкуренції” [2] під антиконкурентними узгодженими діями суб’єктів господарювання розуміється встановлення цін чи умов придбання або реалізації товарів; обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку інвестицій або встановлення контролю над ними; розподіл ринків; спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів; усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб’єктів господарювання; застосування різних умов до рівнозначних угод; укладення угод за умови прийняття додаткових зобов’язань, які не стосуються предмета цих угод; обмеження конкурентоспроможності підприємств без об’єктивно виправданих причин.

Модель ринку нафтопродуктів, яку дотепер застосовує у своїй роботі Антимонопольний комітет України, розроблено в другій половині 1997 р., після того як органи комітету було вперше звинувачено в зростанні цін і виникненні дефіциту бензину й дизельного палива. Ринок нафтопродуктів, що виник у цей період на місці повністю зруйнованої радянської системи нафтопродуктозабезпечення, мав такі особливості:

- 1) значний обсяг тіншового обороту нафтопродуктів (понад 70%);
- 2) малі порівняно з 1991 р. обсяги перероблення сировини на вітчизняних нафтопереробних заводах (далі – НПЗ) (54,0 млн т у 1991 р.; 12,2 млн т у 1997 р.; 9,1 млн т у 2000 р.; 3,4 млн. т у 2013 р.; 0,159 млн т – січень 2015 р.);
- 3) високий попит на бензин і дизельне паливо нижнього цінового діапазону внаслідок низької платоспроможності населення;
- 4) наявність чіткого розподілу пропозиції за рівнями (імпортери, великий, середній і дрібний гурт, роздріб);
- 5) наявність локальних запасів нафтопродуктів, порівняних із кількомісячними обсягами споживання;
- 6) збереження в державній власності потужностей із перевалки (термінали) і зберігання палива (нафтобази), рівний і вільний доступ до них більшості суб’єктів господарювання.

Ці обставини зумовили використання органами Антимонопольного комітету України конкурентної (з можливими неправомірними обмеженнями) моделі ринку нафтопродуктів. Вона передбачала, зокрема, наявність загальнодержавного ринку у великому й середньому гурті та регіональних – у роздрібній торгівлі; визначення обсягів пропозиції як імпорт плюс власне виробництво мінус експорт [3, с. 132–133].

З 2014 року ринок нафтопродуктів пережив революцію разом з усією країною. Прийшла економічна криза, а з нею підвищення податків і падіння споживання. Конкуренція між постачальниками та напрямками поставок посилилася, але всі вони знову опинилися перед проблемою протистояння з тіншовим ринком. І якщо раніше однією з проблем була контрабанда, то нині проблема перемістилася на нелегальні виробництва всередині країни. У 2014 р. кустарні виробники стали другими за величиною постачальниками бензину на ринок (670 тис. т), ледь не наздогнавши лідера в особі білорусів (760 тис. т) [5].

Серед типових справ у 2010 р. з вчинення антиконкурентних узгоджених дій, порушених територіальними відділеннями АМКУ, були справи проти таких підприємств, як ПП “ЛУКОЙЛ-УКРАЇНА”, ТОВ “УТН-Восток”, ТОВ “Торговий дім “КОНТИНІУМ-ГАЛИЧИНА”, ТОВ “АТАН-КРИМ” тощо через те, що дані суб’єкти господарювання без об’єктивних причин одночасно встановили на однаковому рівні роздрібні ціни на бензин і дизельне паливо. Як зазначається у висновку справ, такі дії призвели до негативних наслідків для споживачів [4, с.252].

За останні роки список найбільших постачальників моторних палив більш-менш зафіксувався, але активна робота СЄПЕК у 2012–2013 рр. трансформувала частки учасників. У 2014 р. все повернулося на місце, хоча з’явилося кілька цікавих персонажів (рис. 1) [5].

Після зникнення СЄПЕК найбільшим оператором по праву став WOG. Трейдер є безперечним лідером поставок дизпалива, яке продає промисловим і корпоративним споживачам безпосередньо та через мережу АЗС. Через кризу мережа заморозила амбіційну програму розвитку, зайнявшись зміцненням існуючих рубежів.

"Приват" через падіння переробки в Кременчуці був зосереджений на продажах через свою мережу АЗС, найбільшу в країні. Завдяки дисконту на українську нафту та іншим секретам майстерності, оператор став одним із двох ритейлерів, які наростили роздрібні продажі за умов кризи.

"Галнафтогаз" залишається найбільшим імпортером бензинів, з великим відривом лідируючи серед великих мереж за показниками добових продажів через одну станцію.

Роком великих випробувань 2014-й став для білоруського держекспортера — Білоруської нафтової компанії, представленої на українському ринку структурою "БНК-Україна". Критичною стала осінь, коли Нацбанк почав виштовхувати імпортерів на "чорний" ринок валюти, куди вхід прозорим держкомпаніям закрито. Але, мабуть, усім, хто сюди входить, доводиться адаптуватися до існуючих реалій. Це підтверджує той факт, що найближчим часом БНК запустить свою першу станцію на трасі Київ—Чоп.

А от для російських "Лукойла" та "Роснефти" 2014-й став роком кошмару. Напередодні, у 2013 р., "Лукойл" встановив абсолютний рекорд поставок в Україну за весь 15-річний період своєї роботи в країні, вдало продав Одеський завод і готувався запустити "Карпатнафтохім" у Калуші. Минув рік: СБУ відкрила проти компанії дві справи, всі експати залишили київський офіс, а Вагіт Алекперов заявив про продаж української мережі невідомому австрійському фонду.

20 НАЙБІЛЬШИХ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ НАФТОПРОДУКТІВ на ринок України в 2014 р., тис. т*

Оператор	Бензин	Дизпаливо	Разом
«ВОГ-Ритейл» (WOG)	380	840	1220
«Приват» (включаючи «Укртатнафту»)	500	600	1100
«Галнафтогаз» (ОККО)	450	550	1000
«БНК-Україна»	120	630	750
«ТНК Індастріз Україна» («Роснефть»)	110	430	540
«Західна нафтогазова компанія»	75	230	305
СЄПЕК (включаючи Одеський НПЗ)	120	170	290
«Лукойл-Україна»	90	180	270
«Оленерго»	30	200	230
«Закарпатнафтопродукт-М»	45	165	210
«БРСМ-Нафта»	80	130	210
«Альянс ойл Україна»	60	130	190
«Паралель»	85	90	175
«Укргазвидобування»	60	115	175
СОКАР	55	85	140
«Елемент»	20	115	135
«Ромпетрол»	85	45	130
КЛО	45	50	95
«Інтекс Ком»	10	80	90
«Укрпалетсистем»	10	65	75
Інші	155	555	710
Разом	2585	5455	8040

*Оцінка «Консалтингової групи А-95», дані про прямі поставки, без посередників.

Рис. 1. Основні учасники ринку нафтопродуктів в Україні

Існує також проблема закритості, непрозорості суб'єктів господарювання, насамперед тих, в яких не відокремлено видобуток від перероблення, а перероблення від реалізації. Посередницька ланка при цьому залишається напівкримінальною, хоча її діяльність відіграє чи не визначальну роль у постачанні нафтопродуктів.

Висновки

Підсумовуючи результати дослідження, на нашу думку, паливний ринок України залишається досить диверсифікованим і високо конкурентним. Така модель знімає з порядку денного побоювання щодо можливої блокади з боку Росії, яка прямо поставляє відносно невеликий об'єм, але має важелі впливу на Білорусь — найбільшого постачальника нафтопродуктів в Україні. Потужностей морських портів і сухопутних коридорів і пропозиції палива будь-яких марок цілком достатньо. Основні проблеми пов'язано з кризою споживання та зростанням тіньового ринку, що з однаковою силою б'є як по ринку, так і по держскарбниці. З 2015 р. ринок продовжить звужуватися — збільшення податків, цін на бензин, а отже скорочення попиту на них.

Для модернізації вітчизняних нафтопереробних підприємств задля збільшення обсягів переробки нафтової сировини і забезпечення випуску нафтопродуктів необхідної якості, потрібно забезпечити умови вільної конкуренції на ринку. Вільна конкуренція є найбільшим стимулом для інновацій. Такі фактори, як висока якість кінцевих нафтопродуктів, необхідні обсяги та рівний, недискримінаційний доступ усіх учасників ринку до ресурсів нафтопродуктів, вироблених на вітчизняних нафтопереробних заводах можуть зміцнити конкурентоспроможність вітчизняних гравців порівняно з компаніями, які постачають на ринок імпортовані нафтопродукти. Збереження конкуренції на ринку роздрібних нафтопродуктів є єдиним стимулом для модернізації вітчизняних нафтопереробних компаній за рахунок залучення інвестицій, а не за рахунок штучного усунення конкурентів через високі податки у вигляді акцизи та введення мита на імпорт пального.

Література

1. Рябцев Г. Работаем вместе. О путях совершенствования работы Антимонопольного комитета Украины на рынке нефтепродуктов / Геннадий Рябцев // Терминал. – 2012. – № 9. – С. 6–10.
2. Закон України «Про захист економічної конкуренції»: від 11.01.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
3. Рябцев Г. Л. Державна політика розвитку ринку нафтопродуктів в Україні: розв'язання проблеми неповної конкуренції / Г. Л. Рябцев // Вісн. НАДУ. – 2012. – № 2. – С. 131–138.
4. Кантур К. С. Картелі на ринку нафтопродуктів України / К. С. Кантур // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 3. – С. 249–255.
5. Куюн С. Ринок нафтопродуктів: із вогню та в полум'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://gazeta.dt.ua/energy_market/rinok-naftoproduktiv-iz-vognyu-ta-v-polum-ya-.html.

References

1. Riabtsev H. Rabotaem vmeste. O putiakh sovershenstvovaniya raboty Antymonopolnoho komyteta Ukrainy na rynke nefteproduktov / Hennadyi Riabtsev // Termynal. - 2012. - № 9. - S. 6-10.
2. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii» vid 11.01.2001 r. VVR Ukrainy.- 2001. № 12.- St. 64.
3. Riabtsev H. L. Derzhavna polityka rozvytku rynku naftoproduktiv v Ukraini: rozviazannia problemy nepovnoi konkurentsii / H. L. Riabtsev // Visn. NADU. – 2012. № 2. – S. 131-138.
4. Kantur K. S. Karteli na rynku naftoproduktiv Ukrainy / K. S. Kantur // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, 2011. - Vyp. 3. - S. 249-255.
5. Kuiun S. Rynok naftoproduktiv: iz vohniu ta v polumia. URL: http://gazeta.dt.ua/energy_market/rinok-naftoproduktiv-iz-vognyu-ta-v-polum-ya-.html.

Надійшла 07.08.2015; рецензент: д. е. н. Семак Б. Б.